

УДК 94 (477.83–25) “1848/1914” : 061.2 (= 161.2 : 161.1)

Ірина ОРЛЕВИЧ

Львів

БОРОТЬБА МІЖ УКРАЇНОФІЛАМИ ТА РУСОФІЛАМИ ЗА “НАРОДНИЙ ДІМ” У ЛЬВОВІ

Керівництво “Народним домом” перебувало в руках русофілів, які використовували товариство як ідеологічну, культурно-освітню і фінансово-майнову опору “староруської партії”. Опонентами русофілів виступали народовці, які прагнули перебрати керівництво товариством і розвинути його діяльність як українофільської інституції. Вони покликалися на загальнонародне призначення “Народного дому”. Головні суперечки між русофілами й народовцями велися навколо питання про членство, статус, майно й ідейно-національне спрямування товариства. Австрійська влада схилилася до аргументів народовців, але діяла непослідовно, боячись посилення в українському суспільстві проросійської орієнтації.

Ключові слова: “Народний дім” у Львові, русофіли, народовці (українофіли), національне товариство.

У другій половині XIX ст. найбільші українські культурно-просвітні інституції Галичини (Ставропігійський інститут, Русько-народний інститут “Народний дім” у Львові, “Галицько-руська матиця”, Товариство імені Михайла Качковського) опинилися в руках прихильників русофільської орієнтації. Високі вимоги до кандидатів у члени Ставропігійського інституту й “Народного дому” перетворювали їх у замкнуті інституції, що об’єднували відомих і впливових представників науки, культури, фінансових кіл і чиновництва. Керівні посади в цих інституціях десятиліттями обіймали одні й ті самі особи. Природно, що невдоволення національно-політичною орієнтацією названих інституцій, які створювалися зусиллями всього народу, за таких умов посилювалося. Воно стало особливо помітним зі швидким зміцненням з 1880-х років народовської течії. Мета даної статті – відтворити етапи боротьби між галицькими українофілами й русофілами за впливи в найбагатшій українській національно-культурній інституції – “Народному домі”, з’ясувати позиції та аргументи сторін, а також вплив на це протистояння зовнішніх чинників, простежити реакцію на ці події української громадськості. Історія боротьби між українофілами й русофілами за впливи в “Народному домі” додає новий матеріал до теми формування і взаємодії національно-політичних орієнтацій галицьких українців, відображає суспільно-політичний клімат серед української громадськості Львова.

У сучасній українській історіографії це питання частково порушив Олексій Сухий¹. Джерельною базою статті стали матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові (ф. 130: Руський народний інститут “Народний дім”, м. Львів), роботи поборників прав українофілів на володіння “Народним домом” – Василя Дідошака², Олександра Барвінського³ й Олександра Стефановича⁴, публікації у пресі (“Вѣстникъ «Народного Дома»”, “Дѣло” / ”Діло”, “Слово”, “Галичанинъ”), листування О. Барвінського, що зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України.

Ініціатива заснування “Народного дому” виходила від Головної Руської Ради. Уперше вона пролунала на засіданні 15 червня 1849 р. від пароха Рудна Льва Трещаківського⁵. 24 квітня 1849 р. голова Головної Руської Ради Михайло Куземський звернувся до Галицького губернаторства з проханням передати русинам Львова руїни університетської бібліотеки, що згоріла внаслідок бомбардування міста австрійськими військами 2 листопада 1848 р. Ділянку планувалося використати для будівництва “Народного дому” й другої міської греко-католицької церкви. Австрійський уряд, згідно з волею цісаря Франца Йосифа I; міністерськими розпорядженнями від 25 серпня і 11 жовтня 1849 р. передав українцям Львова ділянки для спорудження церкви й парафіяльного будинку та (після другого звернення Головної Руської Ради) будівництва “національного інституту”⁶.

У зв’язку з ліквідацією в монархії Габсбургів політичних товариств, 30 червня 1851 р. Головна Руська Рада оголосила про саморозпуск, а 12 липня вона була реорганізована в комісію з 10 осіб, що мала керувати спорудженням “Народного дому”. 6 вересня 1851 р. Комісія взяла на себе завдання координувати діяльність

¹ Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті). Львів, 2003.

² [Дідошак В.]. Руско-народна інституція “Народный домъ” во Львовѣ, си початокъ, основане и теперѣшний станъ. Львовъ, 1885. Підпис: Одинъ зъ Русинѣвъ мѣста Львова.

³ Барвінський О. Історичний огляд засновин Народного Дому у Львові. Львів, 1908.

⁴ [Стефанович О., о.]. Причинки до історії “Народного Дому” у Львові / Передрук з “Діла”. Львів, 1906.

⁵ Головна Руська Рада 1848–1851. Протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія; упоряд. У. Кристалович, І. Сварник. Львів, 2002. С. 131.

⁶ [Дідошак В.] Руско-народна інституція... С. 7–8; Свистунъ Ф. И. Освященіе второй Львовской городской Преображенской церкви “Народного дома”. 16 (29) апрѣля 1906 г. // Вѣстникъ “Народного дома” (Львів). 1906. Ч. 5. С. 90. 21 січня 1850 р. Головна Руська Рада звернулася до президії Галицького намісництва з проханням дозволити збір пожертв у Галичині на будівництво церкви й “Народного дому”, а 4 лютого 1850 р. такий дозвіл отримала. Для збору пожертв Рада утворила “Коміссію собирательную” на чолі з о. Петром Лозинським. 16 (28) лютого 1851 р. була утворена “Коміссія строительная”. Обидві комісії об’єдналися 21 березня 1851 р. в одну під назвою “Коміссія справами Дома народного завѣдующая”. Її головою було обрано М. Шушкевича, заступником – Івана Заржицького (Зарицького) (Справозданіе комиссии завѣдующою справами дома народного на засѣданію Рады головної дня 15 (27) мая 1851 // Зоря Галицка (Львів). 1851. Ч. 49. 13 (25) червня).

окружних і деканальних комісій по збору коштів на будівництво “Народного дому” й церкву, контактувати з органами влади, укласти статут “Народного дому”. Правління (виділ) Комісії очолив М. Куземський. 18 жовтня 1851 р. цісар Франц Йосиф, перебуваючи у Львові, заклав наріжний камінь для спорудження церкви й “Народного дому”⁷. Комісія визначила як пріоритет будівництво “Народного дому”, від діяльності якого сподівалася отримати кошти для спорудження церкви. На будівництво в 1850–1862 рр. було витрачено 170 тис. золотих ринських⁸. Під керівництвом Комісії було споруджено головний будинок “Народного дому”.

20 квітня 1864 р. Комісія “Народного дому” повідомила Галицьке намісництво про завершення будівництва і просила затвердити статут, поданий ще в 1853 р. Однак у результаті зволікання з боку намісництва цей проект статуту довелося переробляти з урахуванням закону про товариства від 15 листопада 1867 р. Статут Русько-народного інституту “Народний дім” у Львові був затверджений Галицьким намісництвом 11 грудня 1869 р. Організаційне оформлення “Народного дому” відбулося на загальних зборах 5–6 грудня 1872 р. Головою товариства обрано Йосифа Кульчицького, членами правління – Сильвестра Гавришкевича, Теофіла Павликова, Якова Шведзицького, Василя Ковальського, Михайла Малиновського, Юліана Геровського, Гавріїла Крижановського, Онуфрія Лепкого; заступниками членів правління – Антонія Писулінського, Йосифа Делькевича, Антіна Петрушевича, Діонісія Кулачковського⁹. Керівництво “Народного дому” склали винятково представники “староруської партії”; за складом воно практично не відрізнялося від Комісії “Народного дому”¹⁰. “Народний дім” став повноправним власником і розпорядником набутого Комісією майна¹¹. Українофіли звинуватили керівників “Народного дому” в узурпації права на володіння майном.

⁷ [Дідошак В.]. Русько-народна інституція... С. 15.

⁸ Свистунь Ф. И. Освящение второй Львовской городской Преображенской церкви... С. 91.

⁹ Протоколь засѣданій первого общаго Собранія членовъ русскаго Института “Народный Домъ” во Львовѣ на дняхъ 23 и 24 Листопада (5 и 6 Студня) 1872 г. [Б/м, б/д]. С. 10.

¹⁰ Список П. Т. членовъ русско-народнаго Института “Народный Домъ” во Львовѣ. Львів, 1872. С. 1–4.

¹¹ Згідно зі статутом, головна мета “Народного дому” полягала в тому, щоб сприяти формуванню й розвитку руської мови, літератури, науки й мистецтва, поширенню освіти й моральності серед руського населення Галичини. Членом “Народного дому” міг стати кожний русин, який пожертвував принаймні 10 зол. ринських (чи подарунок на таку суму), або мав заслуги в галузі науки, культури, освіти чи суттєво посприяв діяльності товариства. Керівними органами “Народного дому” були загальні збори й правління (“Управляюцій Совѣтъ”). Служити реалізації завдань мали бібліотека з читальною, музейні збірки й “кабінети” з усіх ділянок науки й мистецтва, науковий часопис руською мовою, видавництво (“Галицько-руська матиця”), стипендійнні освітні фонди, бурса, пансіонати для дівчат, встановлення премій за найкращі твори. Інститут мав печатку і герб із зображенням золотого лева на синьому полі. Покровителем “Народного дому” був греко-католицький митрополит, а за його відсутності – найстарший з діючих єпископів. Ставропігійський інститут мав право делегувати представника на загальні збори “Народного дому”, до мирового суду, а у випадку припинення діяльності “Народного

Русофільське керівництво поступово підпорядкувало діяльність “Народного дому” вузькопартійним цілям. Правління “Народного дому” очолювали провідні діячі русофільської течії – Йосиф Кульчицький (1872–1876), Василь Ковальський (1876–1883), Михайло Малиновський (1883–1884), Юліан Геровський (1884–1887), Йосиф Делькевич (1887–1907), Іван Костецький (1907–1915). Перші конфлікти русофілів з народовцями припали на початок 1870-х років і були пов’язані з фінансовими зловживаннями. Об’єктом критики стало надання В. Ковальському житла за 500 зол. ринських у рік, тоді як його ринкова ціна становила 13 тис. зол. ринських, а також виплата голові правління щороку по 600 зол. ринських преміальних, що суперечило статуту. Українофіли звинувачували керівництво “Народного дому” й у зволіканні з відкриттям бібліотеки через нібито брак приміщення, тоді як русофільське товариство “Русское казино” займало в будинку “Народного дому” дві кімнати, “Академический кружок” – три кімнати. У 1872 р. після переходу до народовців товариства “Руська бесіда” правління “Народного дому” відмовило йому в приміщенні. На початку конфлікт за “Народний дім” між русофілами й народовцями відбувався в рамках внутрішньої інституційної суперечки. Народовці були представлені тоді, хоча й нечисельно, серед членів товариства.

Предметом гострих дискусій став національно-політичний курс навчальних закладів¹². Керівництво “Народного дому” відмовлялося скеровувати учнів до єдиної у Львові української Академічної гімназії. У 1881 р. на загальних зборах “Народного дому” народовець о. Олександр Стефанович виступив з вимогою записувати вихованців бурси до Академічної гімназії. На його думку, “Народний дім” власноруч штовхав українських школярів у польські гімназії. Проти цієї пропозиції виступили В. Ковальський і Т. Павликів. Останній, зокрема, зазначив, що “руська шкільна комісія, стоячи під австиціями ради шкільної крайової, впровадила до руських підручників навмисно “зіпсований руський язик”. Ця заява, своєю чергою, обурила Ісидора Шараневича, члена підручничкової комісії, за національно-політичними поглядами – типового старорусина й австрійського лояліста. Він акцентував на патріотизмі викладачів Академічної гімназії й щирому бажанні поступово покращувати руські підручники. Т. Павликова підтримали Венедикт Площанський та Іван Наумович, тоді як О. Стефановича – тільки Віктор Лопатинський¹³. Збори схилилися до компромісної пропозиції

дому” успадковував його майно (Статуты Русского Народного Института подъ названіемъ “Народный Домъ” во Львовѣ. [Львів], 1869). До власності “Народного дому” належали, крім головного будинку, три суміжні з ним куплені будинки на вулицях Вірменській, Корняктів і Краківській, мастки Білка й Костенів (отримані в 1863 р. за часткову винагороду від Теодора Васькевича), масток у Бережанах (подарований у 1850 р. Т. Блажкевичем), масток у Бучачі (подарований подружжям Лукою і Катериною Цибиками в 1864 р.) та ін. Для навчання молоді було засновано три іменні фонди – Юліана Геровського, Петра Целевича і Теодора Блажкевича.

¹² [Дідошак В.]. Руско-народна інституція... С. 17–18, 25–26, 32, 40–41.

¹³ Дѣло (Львів). 1881. Ч. 79. 10 (22) жовтня.

Олексія Заклинського, згідно з якою правління “Народного дому” залишило за собою право “по усмотрѣнію своему съ воспитаниками бурсы поступати, съ тѣмъ желаніємъ, чтобы русская гимназія въ посѣщеніи щоразъ больше возрастала въ дусѣ правильного языка и любви къ нашему обряду”¹⁴.

Тема Академічної гімназії щоразу виникала на загальних зборах “Народного дому”. У 1884 р. М. Малиновський виступив навіть на захист німецької мови як необхідної для молоді у війську, суді тощо¹⁵. На зборах “Народного дому” 26 листопада 1885 р. О. Стефанович знову вказав на потребу вихованцям бурси “Народного дому” записуватися до української гімназії. Русофільська газета “Слово” характеризувала цей виступ як “плохо примененную настойчивость”. Внаслідок опору русофільських діячів рішення знову не було ухвалене¹⁶. У 1887 р. у відповідь на таку саму пропозицію П. Харака “многи члени въ сали дуже скривили лица”. На цей раз збори навіть не обговорювали питання гімназії, натомість відмовилися надати приміщення “Народного дому” для українського театру. Своє рішення мотивували непридатністю залу для театральних вистав і загрозою пожежі для розміщених поряд бібліотеки, нумізматичної й археологічної колекцій¹⁷. Конфлікти середовищ “Народного дому” й Академічної гімназії продовжувалися на початку ХХ ст. У 1909 р. вихованці бурси “Народного дому” побили одногрупника за “мазепинские убеждения”. Після того, як учителі філії Академічної гімназії висловилися за покарання кривдників, русофільський часопис “Галичанинъ” виступив за перехід учнів з українських у польські гімназії¹⁸.

Предметом суперечностей було членство в “Народному домі”. Чисельність членів товариства зростала повільно: упродовж 1855–1887 рр. померло 23 члени “Народного дому”, прийнято – 44¹⁹; у 1887–1890 рр., відповідно, – 43 і 40²⁰. Незважаючи на нагальну потребу оновлення складу товариства, русофіли надалі, дотримуючись перевіреної практики²¹, усували з “Народного дому” народовців: зазвичай ігнорували їхні заяви про вступ. Уперше питання членства порушив О. Стефанович на загальних зборах 1884 року. Тоді про бажання вступити до “Народного дому” заявили ряд чільних діячів народовського руху – Олександр

¹⁴ Отчетъ русско-народного Института “Народный домъ” съ протоколомъ VI Общого Собранія членовъ Института. Львовъ, 1882. С. 11.

¹⁵ Дѣло. 1884. Ч. 114. 2 (14) жовтня.

¹⁶ Слово (Львів). 1885. Ч. 132. 28 ноября (10 декабря).

¹⁷ Загальні збори членовъ “Народного дому” // Дѣло. 1887. Ч. 133. 28 листопада (10 грудня).

¹⁸ Діло. 1909. Ч. 151. 14 (1) липня.

¹⁹ Вѣстникъ “Народного дома”. 1887. Ч. 61. 1 (13) декабря.

²⁰ Там само. 1890. Ч. 97. 1 (13) декабря. С. 793.

²¹ На установчих зборах “Руської ради” 7 вересня 1870 р. народовців Анатолія Вахнянина і Омеляна Партицького було виключено з товариства. Невдалою була спроба народовців вступити до “Руської ради” в 1879 р. (Аржуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1999. Вип. 34. С. 241–242).

Огоновський, о. Іван Чапельський, о. Теодор Пюрко, однак їм відмовлено всупереч угоді між народовцями й русофілами 1882 року про політичну співпрацю²². У 1887 р. виникла дискусія у зв'язку з відмовою у членстві в “Народному домі” народовцеві Василеві Нагірному. П. Харак подав запит і стосовно дворічного проволікання справи про прийом Юліана Романчука²³. У відповідь Й. Делькевич, тогочасний голова правління “Народного дому”, заперечив факт подання Ю. Романчуком заяви. О. Стефанович же стверджував, що справжня причина відмови полягає в небажанні русофільського керівництва приймати до “Народного дому” осіб, які “р'шучо узнають потребу самостійного розвою рускої народності”²⁴. На загальних зборах 26 листопада 1890 року С. Шехович вказував на нагальну потребу розширення кола світської і духовної інтелігенції в “Народному домі”. Його підтримали народовці О. Огоновський, Тит Заячківський, О. Стефанович. О. Стефанович звернув увагу на практику останніх років, коли членами “Народного дому” ставали тільки русофіли²⁵. Не бажаючи відверто конфронтувати з народовцями щодо членства, керівники “Народного дому” уникали частих засідань правління. У 1887 р., коли це питання активно обговорювалося, відбулося тільки чотири засідання правління, тоді як у 1888 р. – 49, 1889 р. – 46, 1890 р. – 37²⁶.

Послідовне усунення народовців з “Народного дому” врешті призвело до конфлікту між правлінням товариства й греко-католицьким митрополитом, який вважався протектором “Народного дому”. Конфлікт вибухнув за митрополита Сильвестра (Сембратовича). Посилаючись на загальнонародний характер товариства, він надіслав у березні 1893 р. до його правління лист з вимогами: очистити мову діловодства від російських запозичень; усунути з приміщень “Народного дому” русофільське товариство “Академический кружок”; допустити до членства народовців; навчання й виховання в бурсі вести “в народному дусі”²⁷. Правління “Народного дому” заперечило зауваження митрополита²⁸. У відповідь на звернення митрополита 13 квітня 1893 р. Й. Делькевич, голова правління “Народного дому”, обнародував меморіал “Русській Народній Інститутъ подъ названіємъ «Народный Домъ» и партія консервативна старыхъ русиновъ супротивъ партіи так зовимыхъ «Народовцівъ». Й. Делькевич підкреслив проавстрійські й проунійні настрої серед членів “Народного дому” і відкинув звинувачення в русофільстві²⁹. Народовці

²² Про що угоду див.: *Мудрий М.* Угода між галицькими народовцями і русофілами 1882 року // *Записки Наукового товариства імені Шевченка.* Львів, 2002. Т. ССХLIII: Праці Історично-філософської секції. С. 653–685.

²³ [Стефанович О., о.]. Причинки до історії “Народного Дому” ... С. 35–36, 38.

²⁴ Д'яло. 1887. Ч. 133. 28 листопада (10 грудня).

²⁵ Там само. 1890. Ч. 266. 26 листопада (8 грудня).

²⁶ В'єстникъ “Народного дома”. 1890. Ч. 97. 1 (13) декабрия. С. 793.

²⁷ Д'яло. 1893. Ч. 61. 17 (29) березня.

²⁸ Там само. Ч. 65. 22 березня (3 квітня).

²⁹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 130, оп. 1, спр. 20, арк. 7–8.

були звинувачені в прагненні заволодіти майном “Народного дому” і Ставропільського інституту. Втручання митрополита русофіли розцінили як його особисту помсту за негостинний прийом у стінах “Народного дому” під час святкування ювілею папи Льва XIII, коли русофільська молодь зустріла його вигуками “Pereat” (“Геть!”)³⁰. Русофіли також звинуватили в підтримці митрополита польську пресу³¹.

Останній значний конфлікт щодо членства в “Народному домі” відбувся навколо звернення Євгена Олесницького в 1897 р. Протягом кількох років його запити до керівництва товариства залишалися без відповіді. У 1902 р. це питання на загальних зборах порушив О. Стефанович. Його підтримав Василь Давидяк, за наполяганням якого Є. Олесницький подав заяву про вступ до “Народного дому”. Володимир Дудикевич, діяч з відверто проросійськими поглядами, наполіг повернути заяву правлінню “до можливого полагодження” і запропонував виключити О. Стефановича з членів товариства. 11 лютого 1906 р. Й. Делькевич письмово повідомив Є. Олесницького, що загальні збори 2 вересня 1905 р. відхилили його заяву. На початку ХХ ст. в “Народному домі” не стало й колишнього “маленького кружка народоців”; так само зникали “давні рутенські святоюрці, що старались бодай на позір заховувати якусь здержаність”, і русофіли “не зовсім здетерміновані” в національних поглядах, що “заховали в своїй душі якусь іскру для свого рідного”. Їхнє місце займали діячі з відверто проросійськими поглядами³².

Напередодні Першої світової війни внутрішньоінституційні суперечки навколо національно-політичної орієнтації в “Народному домі” відбувалися вже не між українофілами й русофілами, а між прихильниками староруської (старокурсники) й москвофільської (новокурсники) течій, на які поділилося галицьке русофільство на з’їзді Русско-народної партії (РНП) 2 лютого 1909 р.³³ Серед членів “Народного дому” були представники обох груп, однак у керівництві переважали старокурсники. Свідченням цього стало обрання на загальних зборах “Народного дому” 25 грудня 1906 р. головою “Народного дому” прихильника староруської орієнтації І. Костецького (змінив Й. Делькевича, який перебував на цій посаді з 1887 р. і склав повноваження, посилаючись на вік)³⁴. 17 лютого 1909 р. новокурсники на засіданні “Народного Совету” РНП спробували змінити порядок формування цього виконавчого органу партії, зокрема увести до його складу голів русофільських товариств – “Народного дому”, Ставропільського інституту, Товариства імені М. Качковського³⁵. Однак старорусинське правління

³⁰ Новая затѣя противъ Галицкой Руси // Галичанинъ (Львів). 1893. Ч. 60. 17 (29) марта.

³¹ Побожныи подстрекатели // Галичанинъ. 1893. Ч. 72. 4 (16) цвѣтня.

³² [Стефанович О., о.]. Причинки до історії “Народного Дому” ... С. 44, 48, 51.

³³ Съездъ мужей доверія // Галичанинъ. 1909. Ч. 17. 22 января (9 февраля).

³⁴ XVIII Общее собраніе членов русско-народного Института “Народный Домъ” 12 (25) Декабря 1906 // Вѣстникъ “Народного Дома”. 1907. Ч. 1. Январь. С. 7–8.

³⁵ Изъ “Народного Совѣта” // Галичанинъ. 1909. Ч. 42. 22 февраля (7 марта).

“Народного дому” відмежувалося від цих ухвал під претекстом, що співучасть у політичній організації суперечить статутним завданням товариства. Невдачею закінчилася також спроба новокурсників на чолі з Володимиром Куриловичем усунути І. Костецького й доручити керівництво “Народним домом” Роману Ямінському (грудень 1911 р.)³⁶.

Особливо виразно конфлікт між новокурсниками і старокурсниками в “Народному домі” виявився під час судового процесу 1914 року проти Семена Бендасюка і товаришів, звинувачених у “державній зраді”. С. Бендасюк у 1907–1912 рр. був помічником бібліотекаря в “Народному домі”, а з осені 1909 р. зосереджував у своїх руках ще керівництво бурсами, яке здійснював у проросійському дусі. Старорусинське керівництво “Народного дому” під час процесу наголошувало на опосередкованій приналежності С. Бендасюка до товариства та непричетності “Народного дому” до його політичної діяльності. У червні 1914 р. учасники процесу були виправдані. Коли новокурсники під проводом Володимира Дудикевича святкували перемогу, старокурсники вислали до Відня делегацію у складі Василя Давидяка, Івана Костецького, Теодозія Заяця, Лева Павенцького і Миколи Гарасимовича з вірнопідданськими заявами³⁷. Таким чином вони прагнули зберегти за собою й керівництво “Народним домом”.

Неврегульованість з боку влади правового статусу “Народного дому” створила підстави для тривалих суперечок про право власності. Розв’язання конфлікту вимагало чіткої відповіді на питання, що саме створив австрійський уряд у 1849 р. – фундацію чи товариство. Статус фундації передбачав чітку звітність перед урядом про фінансово-господарську діяльність і сплату податків, тоді як товариство не звітувало надфундаційній владі, тобто намісництву, а вибори керівництва не підлягали затвердженню урядом. Згідно з австрійським законодавством, подароване із суспільно-корисною метою майно (а таким можна було вважати спорудження “Народного дому”) вважалось фундацією. Рескриптом від 26 червня 1850 р. Галицьке губернаторство визнало подаровану нерухомість власністю русинів Львова й розпорядилося записати її до табулярних книг. За аналогією з декретом Надвірної канцелярії від 16 лютого 1830 р., добровільні пожертви на будівництво “Народного дому” не становили окремого фонду, а були частиною первісної фундації і власністю русинів Львова. Але рескрипт намісництва від 21 січня 1869 р. про реєстрацію “Народного дому” не заперечив діяльність Інституту як товариства. Це дало можливість “Народному дому” далі діяти як товариство й розпоряджатися майном. Така невизначеність у юридичному статусі задовольняла не тільки русофільське керівництво, але й владу, що не хотіла загострювати ситуацію. “Влада постійно зволікала з

---

³⁶ Мысли по поводу собрания членовъ “Народного дома” во Львовѣ // Галичанинъ. 1911 (1912). Ч. 288. 29 декабря (11 января).

³⁷ *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914: На підставі споминів. Львів, 1926. С. 712–714.

вирішенням цього питання, не бажаючи відверто підтримати одну із сторін”, - писав В. Дідошак до Олександра Барвінського 22 жовтня 1882 р., - [...] від двох літ з того самого місця не можемо ані на крок вперед поступити. Мені здається, що ту нерішимість правительства в багатьох причиняється до того. Сказано раді би мати нас за собою, та й не хотіли би також других дратувати. Ми властиво полишені на себе самих”³⁸.

Конфлікт навколо власності “Народного дому” загострило складання в 1884 р. ґрунтових книг для міста Львова. Земельна ділянка, на якій розташовувався будинок “Народного дому” і Преображенська церква, була юридично оформлена на державний науковий фонд, інше майно – на товариство “Народний дім”. У такий спосіб товариство оволоділо майном фундації й отримало змогу вигідно ним розпоряджатися. При складанні 1884 року ґрунтових книг для міста Львова товариство “Народний дім”, спираючись на статут, де в назві значився термін “інститут”, без труднощів здобуло запис про право на все майно, уникаючи визначень “фундація” чи “товариство”. Так розпочалася двадцятирічна суперечка. Австрійський уряд вважав, що “Народний дім” є фундацією. Такої ж позиції дотримувались українофіли, оскільки це був єдиний спосіб довести неправомірність русофілів володіти “Народним домом”. Цим займався, зокрема, адвокат Василь Дідошак. У спеціально виданій брошурі він посилався на урядові документи, згідно з якими “Народний дім” мав діяти як фундація й належати у майновому відношенні всій руській громаді Львова. Правління “Народного дому”, відзначав В. Дідошак, протягом 36 років зволікало з укладенням фундаційного акту, щоб не записувати власності “русинам міста Львова”. (Згідно з австрійським законодавством, майно, що протягом 40 років перебувало в розпорядженні інституції, ставало її власністю.) В. Дідошак також звинуватив правління “Народного дому” в марнотратстві й використанні коштів у партійних цілях. Він навів відомий факт розміщення капіталів “Народного дому” в “Общем рольничо-кредитном заведенні”, яке мало значні фінансові труднощі. В. Дідошак вважав, що магістрат Львова повинен втрутитися в ситуацію і відновити права руського населення міста³⁹. Тему фінансових зловживань керівництва “Народного дому” висвітлювала в цей час і українофільська преса⁴⁰.

Обнародування фінансових зловживань спонукало магістрат Львова втрутитись у справу⁴¹. Магістрат доручив вивчити цю проблему синдикату

³⁸ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛНБ НАН України), відділ рукописів, ф. 11 (Барвінські), спр. 1114, арк. 131.

³⁹ [Дідошак В.]. Руско-народна інституція...

⁴⁰ Дѣло. 1889. Ч. 270. 1 (13) грудня.

⁴¹ Львівський магістрат звертав увагу на діяльність Комісії “Народного дому” ще в 1867 р. через затримку з будівництвом церкви. Магістрат наполягав розібрати стіну при церковному подвір’ї, щоб розширити вулицю, а Комісія, прагнучи заощадити кошти, зволікала з цим. Врешті у 1867 р. частина стіни впала, що посилювало тиск магістрату на Комісію. Керівництво “Народного дому” зверталось з проханням до Галицького намісництва про відтермінування робіт, однак безрезультатно (Справозданіє комиссії предстоящей дѣламъ Народного Дома и создаемой второй

(юристу), який консультувався з В. Дідошаком⁴². У звіті він вказував, що правління “Народного дому” перевищило повноваження, а його діяльність не відповідає інтересам руської громади Львова. Магістрату пропонувалося звернутись до намісництва, аби воно як фундаційна влада відсторонило керівництво “Народного дому” та перевірило майновий і фінансовий стан інституції, а у випадку зловживань розпочало судовий процес⁴³. Магістрат пропозицію підтримав, але намісництво не поспішало втручатися. Відтак справа знову потрапила на розгляд правничої комісії при львівському магістраті. У зв’язку з укладенням ґрунтових книг для міста Львова синдик магістрату 9 жовтня 1885 р. від імені міста вніс пропозицію про запис первісної цісарської даровизни, на якій збудовано “Народний дім”, на “русинів Львова”. Натомість правління “Народного дому” скерувало справу в табулярний суд. З рішенням зволикали як табулярна влада, так і магістрат.

Брошура В. Дідошака й обговорення майнових справ і статусу “Народного дому” у львівському магістраті обурили русофілів. Спроби народовців розв’язати питання “Народного дому” за посередництвом магістрату, де більшість становили поляки, дали русофілам привід звинуватити народовців у співпраці з поляками⁴⁴. У русофільському часописі “Слово” від 1 серпня 1885 р. з’явилося звернення до митрополита Сильвестра (Сембратовича) як покровителя “Народного дому”, в якому останні події трактувались як замах на національну інституцію “галицько-руського народу”. Стверджувалося, що заколотники прагнуть віддати “Народний дім” під управління антинаціональних сил – тих, кому “чуждо чувство къ нашей св. церкви и нашему св. обряду, которыи национальныи чувства русского народа готовы считать преступными и ихъ, за помощію отнятого у народа, его собственнаго имущества, скореняти”⁴⁵. Газета “Діло” надрукувала спростування, в якому заперечила змову. Видавці визнавали, що брошура В. Дідошака написана “в тоні безпардоннім”, але водночас твердили, що за змістом вона й близько не дорівнює антиукраїнським публікаціям русофільської преси. Позиція русофілів у питанні “Народного дому” трактувалась як вузькопартийна. Відзначалося, що українофіли вважають “Народний дім” загальнонародною інституцією, до якої мають право всі “щирі русини”⁴⁶. Польські часописи (“Kurjer Lwowski”, “Gazeta Narodowa” та ін.) розкритикували пасивність львівського магістрату, вказуючи на незаконність русофільського правління “Народним домом”.

городской церкви во Львовѣ за годъ 1867. Львовъ, 1868. С. 1). У 1870 р. магістрат знову звернувся до правління “Народного дому” з запитом про причини затримки з будівництвом церкви. Правління вказало на брак коштів і додало, що магістрат міг би посприяти будівництву церкви (Дѣло. 1889. Ч. 270. 1 (13) грудня).

⁴² Дѣло. 1885. Ч. 86. 10 (22) серпня.

⁴³ Дѣло. 1889. Ч. 270. 1 (13) грудня.

⁴⁴ Дѣло. 1885. Ч. 94. 31 серпня (12 вересня).

⁴⁵ Катилинарській заговор // Слово. 1885. Ч. 83. 1 (13) августа.

⁴⁶ Дѣло. 1885. Ч. 86. 3 (15) серпня.

Претензії народовців на "Народний дім" обговорювалося на VIII загальних зборах товариства 8 грудня 1885 р., що відбулися на участі митрополита Сильвестра (Сембратовича). Голова правління "Народного дому" Ю. Геровський наголосив, що гарантом стабільної роботи товариства і його покровителем є цісар⁴⁷. Він зазначив, що правління інституції вжило всіх законних заходів, аби вся нерухомість, що числилася за державним науковим фондом, була записана в нових гіпотечних книгах на товариство "Народний дім"⁴⁸. У періодичному органі "Народного дому" публікувалися листи духовенства з усього краю, яке підтримувало правління Інституту й вимагало передати йому все майно, що було, як стверджувалося, власністю галицько-руського народу, а не тільки русинів-львів'ян⁴⁹.

Спроби українофілів перебрати контроль над "Народним домом" активізувалися під час українсько-австрійсько-польських переговорів, що призвели до так званої "нової ери" 1890 року. Народовці поклали надії на підтримку намісника Казимира Бадені. Теофіл Грушкевич у листі до Олександра Барвінського відзначав: "напріть на Бадені нехай рішуче наступить, нехай ми сю позицію посядем і раз вже усунемо сю велику перешкоду нашого національного розвою"⁵⁰. У цьому напрямі Т. Грушкевич, за дорученням О. Барвінського, вів переговори з Костем Левицьким, який підтримав вирішення питання про "Народний дім" на користь народовців і погодився взяти участь у роботі над укладенням фундаційного статуту, а пізніше як член правління фундації. К. Левицький вважав, що до тимчасового комітету для управління майном "Народного дому" мають увійти представники різних політичних сил, але в підсумку перевагу в цій інституції повинні здобути народовці.

У лютому 1889 р. справу "Народного дому" обговорювала правнича комісія львівського магістрату на чолі з Леонардом Пентаком⁵¹. Питання стояло так: чи громада Львова в особі магістрату може представляти інтереси руського населення міста і ввести в дію фундацію "Народний дім" під керівництвом "русинів Львова". Олександр Огоновський, єдиний український представник у комісії, висловився проти втручання магістрату в справу "Народного дому", мотивуючи це тим, що товариство належить русинам усього краю⁵². У травні 1889 р. правнича комісія ухвалила рішення, що міська Рада Львова не може виступати від імені русинів⁵³. Сумніви членів магістрату посилили розбіжності серед українських діячів: одні (як В. Дідошак) наполягали на втручанні

⁴⁷ Вѣстникъ "Народного дома". 1885. Ч. 37. 1 (13) декабрия. С. 327.

⁴⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 90, арк. 15.

⁴⁹ Вѣстникъ "Народного дома". 1885. Ч. 36. 1 (13) ноябрия. С. 317; 1886. Ч. 38. 1 (13) январия. С. 333–335; 1886. Ч. 42. 1 (13) мая. С. 373–374; ЦДІА України у Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 551.

⁵⁰ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11, спр. 1030, арк. 24–25.

⁵¹ Дѣло. 1889. Ч. 270. 1 (13) грудния.

⁵² Там само. Ч. 36. 15 (27) лютого.

⁵³ Там само. Ч. 270. 1 (13) грудния.

львівського магістрату в справу, інші (Петро Стебельський) вказували на загальнонародний характер “Народного дому” й обмежену юрисдикцію в цьому питанні львівського магістрату.

У вересні 1889 р. Галицьке намісництво видало рескрипт про статус “Народного дому”, згідно з яким визнало існування двох фундацій – однієї, що належала русинам Львова, а іншої – русинам Галичини. Намісництво звернулося до фінансового управління з проханням інтабулювати одну частину майна “Народного дому” на Преображенську церкву, а іншу – на Інститут “Народний дім”. Намісництво вказало на неправомірність львівського магістрату займатися справою “Народного дому” як фундації і заперечило право русинів Львова інтабулювати тільки на себе Інститут “Народний дім”. Рішення намісництва викликало невдоволення міської влади Львова, однак серед її представників не було одностайності. Коли в грудні 1889 р. магістрат повторно поставив перед правничою комісією питання про “Народний дім”, вона підтвердила попередню ухвалу. Меншість правничої комісії, яка наполягала передати “Народний дім” Раді міста Львова, вказувала на небезпеку, яка загрожувала подарованому українцям у 1848 р. майну з боку русофільського товариства. Натомість більшість комісії відзначала, що міська влада не повинна втручатись у внутрішньопартійну суперечку між українцями, а будь-які кроки “польського” магістрату Львова в цьому напрямі тільки погіршать національні відносини⁵⁴. Правління “Народного дому” 2 грудня 1889 р. подало протест проти рішення Галицького намісництва й вимагало інтабулювати всю власність на себе. Намісництво рішенням від 31 жовтня 1890 р. вкотре заявило, що “Народний дім” є фундацією, а товариство – лише її тимчасовим розпорядником.

Наступні галицькі намісники зволікали із затвердженням рескрипту К. Бадені. Певною мірою це пояснювалося підтримкою русофілів з боку крайової польської влади⁵⁵. Народовці теж не виявляли наполегливості в боротьбі за “Народний дім”, часто надаючи перевагу збереженню союзів із русофілами. Напередодні парламентських 1907 року і сеймових 1908 року виборів Є. Олесницький стверджував: “мусять русини всі свої сили напружити, щоби вибрати послів русинів [...], з тієї причини не можна тепер справи Народного дому порушувати”⁵⁶. На шпальтах “Діла” неодноразово стверджувалося, що питання “Народного дому” не є для націонал-демократів ключовим, що “українська” версія національної ідентичності розвиватиметься завдяки внутрішній життєздатності, а контроль над “Народним домом” не врятує русофілів від занепаду⁵⁷.

---

⁵⁴ Там само. Ч. 270. 1 (13) грудня.

⁵⁵ О “Народний Дім” // Діло. 1911. Ч. 56. 17 (4) лютого.

⁵⁶ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11, спр. 1041, арк. 49 (Лист Є. Гузара до О. Барвінського, 25 листопада 1905 р.).

⁵⁷ О “Народний Дім” у Львові // Діло. 1907. Ч. 262. 5 грудня.

Проблема "Народного дому" актуалізувалася після парламентських виборів 1907 року, що продемонстрували падіння русофільських впливів серед галицьких українців. Крім того, у 1908 р. минав уже згадуваний 40-річний термін використання товариством майна "Народного дому". Проукраїнські сили створили тимчасовий комітет у складі В. Білецького, Я. Весоловського, В. Гнатюка, В. Гуркевича, Т. Лежогубського, М. Мочульського, С. Мохнацького, О. Пащака, Т. Реваковича, Л. Цегельського, І. Франка, І. Чайковського та ін. Комітет планував провести 21 вересня 1907 р. у приміщенні "Руської бесіди" нараду за участю представників українських товариств, редакцій часописів, депутатів, на якій передбачалося обговорити питання про повернення "Народного дому" у власність русинів міста Львова. Однак зібрання так і не відбулося⁵⁸. На початку ХХ ст. чималу роль у спробах українофілів забезпечити собі вплив у "Народному домі" надалі відігравав О. Барвінський, який систематично порушував це питання перед органами влади⁵⁹.

У грудні 1907 р. польські часописи "Głos" і "Wiek Nowy" поширили інформацію про намір уряду відібрати "Народний дім" від русофілів і передати кураторії з представників українських національних сил Львова. Це викликало паніку серед русофілів і породило нові розмови про "українську інтригу"⁶⁰. Невизначеність правового становища змушувала керівництво "Народного дому" постійно підкреслювати свою лояльність до австрійської влади. Так, з нагоди 60-річчя правління Франца Йосифа "Народний дім" влаштував 15 листопада 1908 р. святковий концерт. 24 жовтня 1908 р. у структурі "Народного дому" був заснований фонд імені Франца Йосифа для руських сиріт⁶¹. Однак дедалі частіше ці вірнопідданські заяви йшли врозріз із національними інтересами українського народу. Правління "Народного дому" засудило вбивство українським студентом Мирославом Січинським галицького намісника Анджея Потоцького⁶².

Намісник Міхал Бобжинський 12 січня 1909 р. затвердив рескрипт К. Бадені⁶³. Протести правління "Народного дому" були відхилені⁶⁴. Згідно з одночасним рішенням Міністерства внутрішніх справ Галицьке намісництво мало створити й увести в дію фундацію, зокрема затвердити керівництво й передати майно. Але русофіли вирішили відстоювати своє право на володіння майном "Народного дому" в суді⁶⁵. 18 лютого 1911 р. в Крайовому суді відбувся розгляд справи – товариство "Народний дім" проти неуконституційованої фундації "Народний дім". На розгляд було винесено питання про власність на три кам'яниці у Львові.

⁵⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 22, арк. 1.

⁵⁹ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11, спр. 607, арк. 2.

⁶⁰ О "Народний Дім" у Львові // Діло. 1907. Ч. 262. 5 грудня.

⁶¹ Отчетъ о дѣтельности Управляющаго Совѣта русскаго Народнаго Института "Народный Домъ" во Львовѣ за время отъ 13 (16) апрѣля 1908 до 2 (15) ноября 1911 г. [Б/д. і м. в.] С. 1–3.

⁶² Заява русофілів // Діло. 1908. Ч. 83. 14 (1) квітня.

⁶³ Діло. 1909. Ч. 196. 7 вересня (25 серпня).

⁶⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 6, арк. 4.

⁶⁵ О "Народний Дім" // Діло. 1911. Ч. 36. 17 (4) лютого.

Інтереси товариства “Народний дім” представляв адвокат Іван Добрянський. Його головними аргументами були: фундація “Народний дім” не існує і тому не може бути власником майна; змінити запис у ґрунтовій книзі можна тільки на підставі документа, в якому буде визначено правовий статус для нового запису; товариство “Народний дім” є власником майна на підставі положення про 40-річне ним володіння. Представник фінансового управління (т. зв. прокуратурі скарбу) мав свої контраргументи: фундація існує, визнана намісництвом і може бути суб’єктом власності; попередники товариства “Народний дім” – Головна Руська Рада і Комісія “Народного дому” – були не власниками, а тільки розпорядниками майна; власність згідно з волею жертводателя і рескрипту намісника мала бути загальнонаціональною, а не належати окремому товариству⁶⁶.

23 лютого 1911 р. Крайовий суд ухвалив рішення на користь фундації. Товариство “Народний дім” внесло зустрічний позов. Усі судові інстанції (Крайовий цивільний суд у Львові рішенням від 23 лютого 1911 р., Вищий крайовий суд у Львові рішенням від 31 травня 1911 р. і Найвищий судовий трибунал у Відні рішенням від 10 квітня 1912 р.) цей позов відхилили⁶⁷. Галицьке намісництво рішенням від 8 листопада 1912 р. зажадало від товариства “Народний дім” як фактичного розпорядника майна скласти проект фундаційної грамоти до 31 грудня 1912 р. Правління “Народного дому” звернулося до Міністерства внутрішніх справ і президії Галицького намісництва з проханням про відтермінування⁶⁸.

Розуміючи непевність правового становища і загрозу в будь-який момент втратити власність “Народного дому”, його русофільське правління 4 грудня 1912 р. внесло поправку до статуту “Народного дому”, в якому передбачило перехід усього його майна у випадку ліквідації товариства до Ставропігійського інституту⁶⁹. В укладеному врешті проекті фундаційної грамоти товариство “Народний дім” пропонувало передати у власність фундації тільки первісну земельну ділянку, на якій розташовувалися будинок “Народного дому” і Преображенська церква, а подальший майновий приріст потрактувало як свою власність⁷⁰. Галицьке намісництво відхилило цей проект і 24 червня 1914 р. передало справу на розгляд Міністерству внутрішніх справ, запропонувавши від себе ліквідувати товариство “Народний дім”.

Окрему сторінку історії “Народного дому” становить майновий та ідеологічний конфлікт товариства із сс. Василянками. У листопаді 1865 р.

---

⁶⁶ Діло. 1911. Ч. 38. 20 (7) лютого.

⁶⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 6, арк. 4–6.

⁶⁸ Протоколь надобыкновенного собрания 4 (17) декабря 1912 // Вѣстникъ “Народного дома”. 1913. Ч. 1–2. Январь-февраль. С. 7.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Вістник неуконституованої фундації “Народного Дому” (Львів). 1918–1919. Ч. 1. С. 6.

Комісія "Народного дому"⁷¹ погодилася взяти на себе організацію дівочого навчального закладу в Бучачі, щоправда із застереженням про окремий збір коштів на цей проект і неприпустимість використання фондів "Народного дому". У звіті Комісії "Народного дому" за 1865 р. створення дівочого навчального закладу в Бучачі визначалось як загальнонародне завдання⁷². Перші загальні збори "Народного дому" 6 грудня 1872 р. ухвалили заснувати дівочий навчально-виховний заклад у Львові, попередньо продавши всю власність у Бучачі. Через брак коштів справа відкладалася. Щойно наприкінці 70-х років голова правління "Народного дому" Василь Ковальський знову звернувся до теми дівочого навчально-виховного закладу у Львові. Потрапляючи до польських навчальних закладів, стверджував він, руські дівчата за якийсь час починали із зневагою ставитися до рідної національності, соромитися рідної мови, звичаїв і церковних обрядів⁷³. Водночас правління "Народного дому" вживало заходи для перенесення монастиря сс. Василянок з дівочим навчальним закладом при ньому зі Словіти, що на Золочівщині, до Львова⁷⁴.

На підставі рішення про перенесення дівочого навчально-виховного закладу зі Словіти до Львова 16 грудня 1881 р. правління "Народного дому" придбало будинок на вул. Зиблікевича, 30 (тепер частина вул. І. Франка) вартістю 24 783 зол. ринських⁷⁵. Створення закладу в приміщенні "Народного дому"

⁷¹ У 1862 р. подружжя Катерина і Лука Цибики призначили для створення виховного закладу для українських дівчат один із власних будинків у Бучачі (Росчеть приходовъ и расходовъ Института "Народный домъ" во Львовѣ за 1879 р. Львовъ, 1879. С. 31). У зв'язку з цим Львівська консисторія звернулася до прокуратора жіночого монастиря сс. Василянок у Словіти о. Віктора Дембійського з пропозицією, аби черниці опікувалися дівочим інститутом і школою в Бучачі, який мав розміститися в подарованому Л. Цибиком приміщенні. У відповідь о. В. Дембійський зазначив, що настоятелі словітського монастиря відкриватимуть подібний заклад у Тереховлі, а Бучач не вважають відповідним для цього місцем, "бо хоч від біди дечого могли б учити монахині, то – співу, танців і т. п. вони вчити не могли б, а на оплату відповідних сил у малому містечку і на спровадження їх туди немає фондів" (*Цьорох С.* Погляд на історію та виховну діяльність сс. Василянок. Львів, 1934. С. 116). Однак і в Тереховлі відкрити навчальний заклад для дівчат не вдалося. Натомість Л. Цибик і Ф. Дячан за згодою Галицького намісництва почали збір пожертв на організацію дівочого навчального закладу. Ця акція розвивалася доволі успішно. На зібрані кошти в 1865 р. було закуплено будівлю колишнього домініканського монастиря у Бучачі і прилеглий сад (Росчеть приходовъ и расходовъ Института "Народный домъ" во Львовѣ за 1879 г. С. 31].

⁷² Справозданіе комиссії предстоящей дѣламъ Народного дома и созидаемой второй городской церкви во Львовѣ за годъ 1865. Львовъ, 1866.

⁷³ Росчеть приходовъ и расходовъ Института "Народный домъ" во Львовѣ за 1879 г. Львовъ, 1879. С. 31.

⁷⁴ Отчетъ Русско-народного Института "Народный домъ" во Львовѣ за 1881 годъ. Львовъ, 1882. С. 4.

⁷⁵ Навчально-виховний заклад для руських дівчат у Львові під патронатом сс. Василянок почав діяти з 1882 р. За типом навчального закладу це була виділова школа. У 1883 р. вона мала 5 класів, у 1887/88 навч. році – 7. Число учениць у середньому становило близько 30 (найбільше їх було в 1883/84 навч. році – 55 осіб). За соціальним походженням це були головню доньки священиків, з 1883 р. навчалися ще доньки чиновників, учителів і міщан. Учениці вивчали релігію,

забезпечило останньому вплив на його діяльність⁷⁶. 31 березня 1882 р. комітет у справах дівочого закладу і правління “Народного дому” підписали відповідну угоду⁷⁷. “Народний дім” зобов’язувався утримувати приміщення (за винятком дрібних поточних витрат) і сплачувати податки. Приміщення надавалося сс. Василянкам в оренду за доволі низьку плату – 600 зол. ринських на рік, натомість вони зобов’язувалися щороку утримувати трьох учениць, рекомендованих правлінням “Народного дому”⁷⁸. Будь-які перебудови могли відбуватися тільки з письмового дозволу правління “Народного дому”, а нові споруди також ставали його власністю⁷⁹. Плани митрополита Сильвестра (Сембратовича) про створення окремого товариства, яке би взяло на себе всі права й обов’язки щодо діяльності дівочого навчально-виховного закладу, не були реалізовані⁸⁰. Договір із правлінням “Народного дому” не викликав у сс. Василянок жодного занепокоєння, оскільки ця інституція користувалася безумовним авторитетом у культурно-освітніх справах. Першим директором школи став о. Євген Гузар, згодом о. А. Полянський. Нагляд над керівництвом школи здійснювало правління “Народного дому” під головуванням митрополита⁸¹.

Згідно з умовами договору, правління “Народного дому” опікувалося господарським станом приміщення. Уже в 1882 р. його заходами було проведено добудову чотирьох залів, встановлено нову загорожу, впорядковано сад і підвір’я⁸². Компенсувати витрати правління “Народного дому” сподівалося за рахунок продажу будівель у Бучачі, що й було зроблено на зламі 80–90-х років⁸³. Отримані з продажу кошти частково були спрямовані на будівельні роботи у Львові. У 1900 р. “Народний дім” добудував до будинку по вул. Зиблікевича ще одне приміщення⁸⁴. Різноманітні ремонтні й господарські роботи у приміщенні проводилися й на початку ХХ ст.⁸⁵ Частина коштів від продажу нерухомості в

українську, польську й німецьку мови, математику, географію, природознавство, співи, малювання й рукоділля, з 1887 р. – ще геометрію, історію, фізику. Як необов’язкові предмети викладали французьку мову, гру на фортеп’яно, бальні танці (Д’яло. 1883. Ч. 76. 7 (19) липня).

⁷⁶ Отчетъ Русско-народного института “Народный Домъ” во Львовѣ за 1881 годъ. С. 4.

⁷⁷ Церква Непорочного Зачаття П. Д. Марії і дівочий інтернат сс. Василянок по вул. Зиблікевича 30 // Вісник неуконституованої фундації “Народного Дому” (Львів). 1918–1819. Ч. 1. С. 49.

⁷⁸ Отчетъ о дѣятельности Управляющаго Совѣта русскаго народнаго Института “Народный Домъ” во Львовѣ за время отъ 13 (26) апрѣля 1908 года до 2 (15) ноября 1911 года. Львовъ, 1911. С. 17.

⁷⁹ “Народный Домъ” во Львовѣ и Львовскія Василянки / Оттискъ изъ “Церковнаго Востока”. Львовъ, 1912. С. 19.

⁸⁰ Діло. 1911. Ч. 204. 14 (1) вересня.

⁸¹ Душпастырь. 1892. Ч. 13. 3 (15) липня. С. 308.

⁸² Отчетъ о дѣятельности Управляющаго Совѣта русскаго народнаго Института “Народный Домъ” во Львовѣ за 1882 г.

⁸³ Вѣстникъ “Народнаго дома”. 1890. Ч. 97. С. 80; 1893. Ч. 125. С. 964.

⁸⁴ Там само. 1893. Ч. 133. С. 1007.

⁸⁵ Приложение к Ч. 10 “Вѣстника Народнаго Дома”. Отчетъ отъ 13 (26) декабря 1905 до 3 (16) 1906. С. 16.

Бучачі була включена до загального фонду "Народного дому", з якого протягом наступних років надавалася матеріальна допомога для освіти й виховання руських дівчат, щоправда не тільки для закладу під патронатом сс. Василянків, а й для підтримки пансіону "Общества русских дам". Своєю чергою, за кошти, зібрані комітетом у справах дівочого навчально-виховного закладу у Львові протягом 1880-х років, було споруджено церкву для монастиря сс. Василянків і його навчального закладу. Комітет виділив з цією метою 6 тис. зол. ринських, а внутрішнє оздоблення церкви здійснено на кошти митрополита Сильвестра (Сембратовича). Жодного договору стосовно церкви з правлінням "Народного дому" укладено не було. Митрополит задовольнився усним запевненням з боку правління про визнання його прав щодо церкви⁸⁶.

Конфлікт між "Народним домом" і сс. Василянками, які в навчально-виховній роботі дотримувалися проукраїнської орієнтації, спалахнув у 1885 р. У цей рік у закладі навчалися тільки 15 осіб. Митрополит Сильвестр (Сембратович) як куратор закладу запросив до себе представників "Народного дому" і викладачів української Академічної гімназії. На думку Анатолія Вахнянина, заклад втратив популярність серед духовенства через публікацію в митрополичому виданні "Мир", де народовці звинувачувалися в атеїстичній і соціалістичній пропаганді. А. Вахнянин закликав видавців часопису спростувати ці звинувачення. Натомість представники "Народного дому" звинуватили народовців у використанні тимчасових труднощів дівочого навчально-виховного закладу для тиску на митрополита. Причину непопулярності закладу вони вбачали в системі навчання ("водворившееся тамъ социалистическое направление, открытое неуважение русскихъ праздниковъ и языка"), недостатньому наголосі на релігійних аспектах⁸⁷.

Одразу після смерті митрополита Сильвестра (Сембратовича) правління "Народного дому" на засіданні 12 серпня 1898 р. вирішило розірвати договір із сс. Василянками про оренду приміщення на вул. Зиблікевича. Після приходу на митрополичий престол Андрея (Шептицького) стосунки лідерів русофільського руху з вищою греко-католицькою ієрархією трохи покращилися, позаяк новий митрополит намагався поставити Греко-Католицьку Церкву над політикою. Правління "Народного дому" 24 червня 1902 р. поновило контракт, але вже не з митрополитом, а безпосередньо з монастирем сс. Василянків у Словіті. Угоду про оренду було поновлено терміном на шість років, згодом – ще на три роки. Орендна плата була визначена у розмірі 2 тис. зол. ринських на рік і мала покриватися шляхом утримання 6 учениць, рекомендованих правлінням "Народного дому". Товариство зберегло за собою право нагляду за навчальним процесом і призначення учителів історії, руської мови й літератури. Приміщення церкви було включено у власність "Народного дому"⁸⁸. Правління "Народного

⁸⁶ "Народный Домъ" во Львовѣ и Львовскія Васильянки... С. 5, 23, 49.

⁸⁷ Слово. 1885. Ч. 102. 21 сентября (3 октября).

⁸⁸ "Народный Домъ" во Львовѣ и Львовскія Васильянки... С. 20, 50.

дому” домагалося також визначального впливу на призначення капелана, однак цю вимогу було відкинуто⁸⁹.

При поновленні контракту представники “Народного дому” запевнювали, що не мають наміру усувати сс. Василіянок від виховного процесу і йдеться тільки про формальності⁹⁰. Однак на практиці керівництво “Народного дому” все-таки намагалося встановити контроль над навчальним закладом. У 1905 р. правління “Народного дому” створило комітет з п’яти осіб (двоє з них були членами правління) під головуванням М. Герасимовича для нагляду за навчальним процесом. Члени комітету мали право будь-коли здійснювати інспекційні візити й доповідати про результати правління “Народного дому”⁹¹. Стосунки між русофільським керівництвом “Народного дому” і сс. Василіянками, що дотримувалися українофільської орієнтації, загострилися в той час, коли ігуменею василіяньського монастиря була Володимира, донька о. О. Філяса, священника з Холмщини. Завдяки її зусиллям навчально-виховний заклад успішно розвивався, а в 1906 р. була заснована 8-класна класична гімназія⁹².

На загальних зборах “Народного дому” в січні 1907 р. питання дівочого навчально-виховного закладу сс. Василіянок порушив М. Третяк. Його турбувало те, що учениці не відвідують запроваджених у навчальному закладі уроків російської мови та російської історії, а керівництво закладу виправдовується браком часу. Спеціально створену правлінням “Народного дому” комісію під керівництвом Т. Мишковського навіть не впустили до закладу. М. Третяк запропонував повернутися до цього питання при поновленні договору про оренду приміщення в 1908 р.⁹³ У серпні 1907 р. так званий “Сяноцький з’їзд” русофілів, що проходив під керівництвом Володимира Куриловича, звернувся до правління “Народного дому” із закликом позбавити сс. Василіянок нерухомості та передати її в “истинно русские” руки. З’їзд закликав “Народний дім” заснувати у Львові приватну російську гімназію⁹⁴.

Під впливом цих закликів у липні 1910 р. правління “Народного дому” повідомило, що не поновлюватиме договору оренди. До 1 вересня 1911 р. сс. Василіянки із навчально-виховним закладом для дівчат мали звільнити приміщення на вул. Зиблікевича. Офіційно правління “Народного дому” мотивувало своє рішення бажанням перебудувати приміщення, що нібито перебувало в незадовільному стані⁹⁵. У звіті за 1908–1911 рр. правління “Народного дому” наголошувало, що протягом трьох десятиліть товариство

---

⁸⁹ Вѣстникъ “Народного дома”. 1903. Ч. 242. С. 1724.

⁹⁰ Там само. 1906. Ч. 1. С. 24.

⁹¹ Там само. 1905. Ч. 11. С. 175.

⁹² “Народный Домъ” во Львовѣ и Львовскія Васильянки... С. 25; *Цьорох С.* Погляд на історію та виховну діяльність СС. Василіянок. Львів, 1934. С. 123–124.

⁹³ Вѣстникъ “Народного Дома”. 1907. Ч. 1. Январь. С. 4.

⁹⁴ Мобілізація чорної сотні // Діло. 1907. Ч. 167. 8 серпня.

⁹⁵ “Народный Домъ” во Львовѣ и Львовскія Васильянки... С. 21.

виділяло на утримання приміщення на вул. Зиблікевича значні кошти, що дало змогу василіянкам придбати поряд власне приміщення. У звіті стверджувалося, що будинок на вул. Зиблікевича найдоцільніше розібрати⁹⁶. Це суперечило попереднім твердженням правління про велику цінність відремонтованого приміщення. Монастир сс. Василіянок у Словіті спробував опротестувати рішення "Народного дому" за посередництвом адвоката Івана Коса. Однак через брак аргументів цей протест довелося відкликати⁹⁷.

Примусове виселення навчально-виховного закладу сс. Василіянок, призначене на 16 вересня 1911 р., обурило українську громадськість Галичини, чи не найбільше вражену тим, що половину (шість з дванадцяти) членів тогочасного правління "Народного дому" становили священники⁹⁸. У визначений день біля закладу зібралися протестувальники. Судові виконавці були змушені відкласти цей акт з огляду на відсутність у Львові митрополита Андрея (Шептицького)⁹⁹. З різних причин завершилися невдачею ще кілька наступних спроб. Врешті 20 вересня 1911 р. примусове виселення таки відбулося¹⁰⁰. Правління "Народного дому" не змогло поширити акт примусового виселення на монастирську церкву. Державний виконавець не передав представникам "Народного дому" ключі від церкви, пославшись на права митрополичого ординаріату¹⁰¹. Надалі правління "Народного дому" домагалось від митрополичого ординаріату передачі церкви. Ця вимога була відхилена. 8 липня 1912 р. митрополичий ординаріат визнав цю церкву філією Успенської¹⁰².

Таким чином, Русько-народний інститут "Народний дім" у Львові, що був заснований з ініціативи Головної Руської Ради, за рахунок добровільних пожертв галицьких українців і згідно з волею австрійського цісаря Франца Йосифа, за декілька десятиліть перетворився в одну з найбільших і найбагатших українських інституцій, що мала служити розвитку української культури, науки й освіти. Водночас керівництво товариством зосередилося в руках русофілів, що надали його діяльності "партійного" (проросійського) характеру й відповідно використовували майно "Народного дому". Опонентами русофілів виступали народовці, які прагнули перебрати керівництво товариством і розвинути його діяльність як українофільської інституції. Вони покликалися на загальнонародне призначення "Народного дому". Головні суперечки між русофілами й народовцями велися навколо питання про членство, правовий статус, майно й

---

⁹⁶ Отчетъ о дѣятельности Управляющаго Совѣта русскаго народнаго Института "Народный Домъ" во Львовѣ за время отъ 13 (26) апрѣля 1908 года до 2 (15) ноября 1911 г. Львовъ, 1911. С. 17.

⁹⁷ "Народный Домъ" во Львовѣ и Львовскыя Васильянки... С. 21.

⁹⁸ Там само. С. 13.

⁹⁹ Діло. 1911. Ч.207. 18 (5) вересня.

¹⁰⁰ Там само. Ч. 209. 20 (7) вересня.

¹⁰¹ Там само. Ч. 211. 23 (10) вересня.

¹⁰² Церква Непорочного Зачаття П. Д. Марії і дівочий інтернат... С. 50–51.

ідейно-національне спрямування товариства. Австрійська влада схилилася до аргументів народовців, але діяла непослідовно, боячись посилення в українському суспільстві проросійської орієнтації.

Iryna ORLEVYCH
L'viv

THE STRUGGLE BETWEEN UKRAINOPHILES AND RUSSOPHILES FOR "THE NATIONAL HOUSE" IN L'VIV

The management of "The National House" was in the hands of Russophiles who used this society as an ideological, cultural-educational and financial support of "Old Ruthenians' party" (*Russophiles*). The Ukrainian populists' party (*Narodovtsi*), who strived to overtake the management of the society and to develop its activity as of an Ukrainophile institution, acted as opponents to Russophiles. They referred to the public purpose of "The National House". The major disputes between Russophiles and Ukrainophiles were centred around the questions of membership, status, property and ideological and national directions of the society. The Austrian authorities favoured the Ukrainophiles' arguments, but they operated inconsistently, being afraid of strengthening pro-Russian orientation in the Ukrainian society.

Key words: "National House" in L'viv, Russophiles, Ukrainian populists (*Ukrainophiles*), national society.